

Charakterystyka, eksploatacja i zastosowanie piaskowców z Góry Chełmo

Marcin Krystek*

Góra Chełmo (319 m n.p.m.), znajduje się w zachodnim obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich, 10 km na zachód od Przedborza i jest najwyższym punktem elewacji radomskowskiej. Wzniesienie to zbudowane jest z jasnożółtych piaskowców średnioziarnistych o spoiwie ilasto-krzemionkowym typu kontaktowego, z wkładkami żwirów oraz licznymi strefami silnej syfifikacji, które w znacznym stopniu wpływają na rozkład barw, przypominający sieć. Utwory te należą do górnoalbskiej serii piaskowców przedborskich. Ze względu na łatwość eksploatacji (zbocze góry), estetykę (charakterystyczny układ barw) oraz podatność na obróbkę, od wieków były one wykorzystywane przez człowieka.

Do dzisiaj znajduje się w tej okolicy liczne zabudowania mieszkalne i gospodarskie, pochodzące głównie z początku XX w., w których wykorzystano ten rodzaj piaskowca. Początek użytkowania tych piaskowców, przypada na X w., kiedy zastosowano je do budowy umocnień grodziska na szczycie góry. Liczne udokumentowane zastosowania tych

surowców skalnych w architekturze sakralnej pochodzą z XV i XVI w. Już w średniowieczu istniał na Górze Chełmo prężny ośrodek kamieniarski, którego pozostałościami są kilkunastometrowej wysokości, zarośnięte obecnie, wyrobiska oraz hałdy na północnej stronie wzgórza. Od XVIII w. piaskowce te były licznie wykorzystywane w architekturze sepulkralnej. Niestety, ich zastosowanie jest lokalne, mimo bliskości rzeki Pilicy, która mogła być wykorzystana do transportu materiału. Pod koniec XIX w. surowiec ten stosowano do budowy dworców kolei warszawsko-wiedeńskiej. Piaskowców z Góry Chełmo używano również do produkcji żarn oraz osełek i toczelników. W XIX w. zaczęto eksploatację piaskowców na południowym zboczu wzgórza, gdzie trwa ona do dzisiaj. Od tej strony jest położona wieś Zagórze, od której nazywane są te piaskowce w nomenklaturze kamieniarskiej — „zagórskimi”. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. robiono z nich płyty chodnikowe i wykorzystywane były jako materiał drogowy. Obecnie czynnych jest tutaj okresowo, pięć głębokich kamieniołomów. Materiał w postaci bloków o kubaturze często powyżej 1 m³, oraz łupanki pozyskuje się głównie ręcznie. Surowiec ten przeżywa swój renesans i coraz liczniej pojawia się w lokalnym budownictwie i małej architekturze.

*Muzeum Geologiczne, Uniwersytet Łódzki, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź